

Adnan ESENYEL¹

dealizm ve Kant'ın Uzam Görü ü

Özet

Modern felsefenin temel çıkmazlarından bir tanesi, *bilen* öznenin kendisinden ba ımsız nesnel bir dünyayı haklılandırma çabası sürecinde ortaya çıkar. Descartes'tan ba layarak öznenin bilinç içeri inden hareket eden modern felsefe kendisini ço unlukla, Hume ve Berkeley'in de göstermi oldu u gibi, idealizm ve solipsizm "bata ına" saplanmı bulur. Kant, ortaya koymu oldu u fenomen ve *kendinde- ey* arasındaki ayırım ile modern felsefenin çıkmazına bir çözüm üretme iddiasındadır. Ne var ki, temelde modern felsefenin varsayımlarından kurtulamayan Kant'ın kuramı da bu sebeple idealizm ve solipsizm tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu makalenin amacı Kant'ın uzam görüşünden hareketle, onun idealizm karşındaki konumunu de erlendirmektir.

Anahtar Sözcükler

Kant, Uzam, Fenomen, Kendinde- ey, dealizm.

dealism and Kant's Conception of Space

Abstract

One of the basic deadlocks of modern philosophy emerges during the attempt of the *knowing* subject who tries to justify an objective world which is independent of him. Starting with Descartes, modern philosophy which moves from the content of subject's consciousness finds itself generally, as shown by Berkeley and Hume, stuck "in the marsh" of solipsism and idealism. With the distinction between the phenomenon and the *thing-in-itself*, Kant claims to produce a solution for the deadlock of modern philosophy. But, Kant's theory which fundamentally can not escape the conjectures of modern philosophy, for this reason finds itself encountering with the danger of solipsism and idealism. The purpose of this paper is to evaluate Kant's position against idealism, by means of his conception of space.

Key Words

Kant, Space, Phenomenon, Thing-in-itself, Idealism.

¹ Ar . Gör., Uluda Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü.

Giri

üphe içermeyen yegâne zemin olarak öznenin bilincini, yani *cogitoyu* i aret eden Descartes, böylece öznenin gerçeklikle (dı dünyayla) olan ba lantısını sallantılı hale getirerek felsefenin en temel problemlerinden birisini modern felsefeye sokmu tur: Bilen özne nasıl olup da kendisinden ba ımsız bir gerçekli i me ru kılabilir? Özne temelinde ekillenen modern felsefenin belki de en büyük kamburlarından birisi, gerçekli in özneye ba tan sona *dolaylı* hale getirilmesi ve bu yüzden de ona yabancıla tırılmasıdır. Schopenhauer'ın da çok do ru bir ekilde yorumlamı oldu u gibi, modern felsefenin sorunu *dolaylılıktır* (Schopenhauer 2000; I, 5). Bu sorunun kayna ı ise ku kusuz Descartes'tır.

Dolaysız olarak bilinebilecek yegâne eyin kendi varolu umuz oldu unu gösteren Descartes, bunun dı ındaki her eyin ancak temsiller, ideler vasıtasıyla *dolaylı* bir ekilde bilindi ini dü ünür. Ne var ki, öznenin zihninde yer alan bu temsillerin, idelerin kendisinden ba ımsız olan eylere gerçekten uyup uymadı ı meselesi ciddi bir takım üpheler içermek durumunda kalır. Dahası bu idelerin nedeni olarak öznenin ba ımsız bir nesne ileri sürmek aslında üphecili i daha güçlü bir ekilde davet etmek anlamına gelir. Özne kendi zihin içeri inden hareket etti i ve dı dünyaya ili kin bilgisi *dolaylı* oldu u müddetçe, kendisinden ba ımsız bir dı dünyanın varlı ı kaçınılmaz bir ekilde sallantılı hale gelir. Dolayısıyla özne ile gerçeklik arasında yer alan bu ideler; ideal (zihinsel) dünya ile real dünya arasında kapanması pek de kolay olmayan derin bir uçurum açar. Bu anlamda modern felsefe ile birlikte kendisini yo un bir ekilde gösteren bu temsil problemi, felsefesini *cogito* üzerinde yükselten her yakla ımı ve kuramı üphecili e sevk eder. Modern felsefe çizgisinde yer alan dü ünürler bu anlamda, kapanmaz gibi görünen özne ile dı dünya arasındaki bo lu un üstesinden gelebilmek için oldukça fazla çaba sarf etmi lerdir.

Descartes *Tanrıyı*, Spinoza *tek tözü* ve Leibniz de önceden kurulmu uyum ö retisini ileri sürerek bu bo lu u kapatmaya çalı ır, ancak modern felsefenin gidi atına bakıldı ında özellikle önce Berkeley, sonra da Hume ile birlikte bu problemin idealizm do rultusunda çözümlendi i görülmektedir, yani modern felsefe en nihayetinde öznenin bilincinde sıkı ıp kalmak gibi bir tehlike ile kar ı kar ıya kalmı tur. Buna göre Berkeley güçlü idealist duru uyla bir *nesne* ile o nesnenin *tasarımı* arasında hiçbir ayırım yapılamayaca ını vurgulayarak bütün bir varlık alanını insanın algısına indirger ve böylece aslında Descartes tarafından yapılan ayırımı özne lehine çözümleyerek ortadan kaldırır. Dı dünya öznenin yola çıkılarak tahsis edilmez çünkü Berkeley'e göre uzam ve uzamda yer alan bütün nesnelere ancak öznenin bir algısı olarak var olabilirler. Dolayısıyla sadece öznenin bakı açısından yola çıkılırsa hakiki anlamda bir "dı "tan söz edilemez. Dı dünyayı kanıtlayacak yegâne otorite ona göre sadece sürekli ve kesintisiz bir algıya sahip olan *tanrı* olabilir. Ancak tıpkı Descartes'ta oldu u gibi Berkeley'de de tanrının *sallantılı* rolü ortadan kaldırıldı ında felsefenin elinde kalan yegâne sonuç idealizm olur. Bu sonucu bütünüyle kabul eder gibi görünen Hume, idealizmin teorik açıdan hiçbir ekilde çürütülemeyece ini onaylayarak, bilgiye ve özellikle de dı dünyanın bilgisine yönelik iddiaların bütünüyle psikolojik bir analizle açıklanabilece ini vurgular. Ona göre bilgi denilen edim insanın alı kanlı ndan ba ka bir ey de ildir. Özne dı dünyanın varlı ına sadece bir alı kanlık, yani psikolojik olan bir takım süreçlerin sonucunda inanır. Kısaca, Hume teorik olarak, özneye dı sal ve

ba ımsız bir nesnenin, özned e bir tasarıma neden olu unu kanıtlamanın mümkün olmadı ını dü ünür.

Bu anlamda özellikle Kant'ın giri imi, modern felsefe çizgisinde ve gelene inde büyük bir önem arz etmektedir. Çünkü Kant, modern felsefenin ba rında yatan sorunu kökten çözdü üne inanmaktadır. *Uzam* ve *zaman* üzerine söyledikleri ile Kant; gerçekli i öznenin algısına indirgeyen ve adeta özne yoksa nesne de olamaz diyen idealizm dü üncesinin üstesinden geldi ine inanır. Ne var ki, Kant'ın tüm bu çabasına ra men *Saf Aklın Ele tirisisi*'nin ilk basımı sonrası çıkan de erlendirme yazılarında dile getirilen durum Kant'ın idealist bir dü ünür oldu u yönündedir. Bu de erlendirmelerden hiç de memnun olmayan Kant kitabının ikinci basımında “ dealizmin Çürütülmesi” adlı bir ba lık ekler ve birçok bölümde kendisinin Berkeley'ci ve Descartes'çı idealizmden olabildi ince uzak oldu unu ileri sürer. Aynı durum *Prolegomena* için de geçerlidir. Orada da Kant ısrarla idealist bir dü ünür olmadı ını ve dı dünyanın varlı ını yadsımadı ını anlatmaya çalı ır.

Kant'a kendi ça nda ve günümüzde de yakı tırılan idealizm dü üncesinin yerinde olup olmadı ını ortaya koyabilmek için her eyden önce onun uzam ve zamana ili kin dü ünceleri de erlendirilecektir. Çünkü Kant'a yönelik ortaya konulan idealizm suçlamasının en önemli sebeplerinden birisi Kant'ın uzam ve zaman hakkında ileri sürdü ü dü üncelerdir. Kant'çı uzam ve zamanın neli i belirtildikten sonra, onun kendisini idealizm kar ısında savundu u pasajlar göz önünde bulundurularak idealizm suçlamasının haklı olup olmadı ı ortaya çıkarılmaya çalı ılacaktır. Kısaca bu makalenin amacı, Kant'ın, modern felsefenin en önemli problemlerinden biri olan dı dünyanın neli ine ve bilgisine ili kin sorunu köklü bir biçimde çözüp çözemedi ini tartı mak ve kendisine yöneltilen idealizm suçlamalarının yerinde olup olmadı ına ili kin bir bakı açısı sunmaktır.

1. Uzam

Bu makale Kant'ın ele tirel dönemdeki uzam ve zaman kavrayı ını göz önünde bulunduracaktır. Çünkü Kant'ın kendisi de zaten me hur Kopernik devrimini ele tirel dönemde hayata geçirdi ine inanır. Ele tirel dönemin ilk eseri genellikle *Saf Aklın Ele tirisisi* olarak kabul edilse de aslında Kant bu dönemdeki dü üncelerini 1770 yılında savundu u “*Duyulur Dünya ve Dü ünülür Dünya'nın Formu ve lkeleri Üzerine*” adlı doçentlik tezinde ekillendirmeye ba lamı tır. Bu dönemden itibaren Kant ısrarlı bir ekilde uzam ve zamanın *idealli i* üzerinde durmaya ba lar. Kant daha o eserinde uzam ve zamanın ancak nesnelere *görüsüne* (Anschauung), yani duyulur dünyaya ait iki form olarak var olabilece ini ve kesinlikle *kendinde- ey* (Ding an sich) olarak var olanlara uygulanamayaca ını iddia eder. Burada esas olarak Kant'ın uzam dü üncesi ele alınacaktır, çünkü birçok dü ünüre göre Kant'ın uzam görü ü onu idealizme götürmü tür. Kant ilk olarak doçentlik tezinde ve sonrasında *Saf Aklın Ele tirisisi*'nde uzama ili kin ü önemli tespitlerde bulunur:

1. Uzam dı deneyimle elde edilen deneysel bir kavram de ildir (Kant 1992a: B38). Uzam kavramı dı duyum tarafından soyutlanarak elde edilmemi tir (Kant 1992b: 396). Bu iki önerme ile Kant kendisini her eyden önce empirist gelenekten ayırmaya çalı ır. Ona göre uzam empiristlerin iddia etti i gibi deneyimlenen bir ey de ildir.

Dolayısıyla uzam dü üncesine deneyimlediklerimizi soyutlayarak ula amayız. Kant'ın iddiası udur: Duyum uzamdan mantıksal olarak önce gelmez. Tam tersine uzam formunun kendisi duyumdan önce bulunması gerekir. Uzam, deneyimle mümkün olan bir ey de ildir. Tam tersine uzam her deneyimin olanaklı olmasını sa layan vazgeçilmez bir ko uludur. Burada Kant'ın uzamın *a posteriori* bir do aya sahip oldu unu söyleyen Locke kar ıtı bir tavır aldı nı görüyoruz (Burnham-Young 2007: 42).

2. Uzam bütün dı duyumun temelini olu turan zorunlu *a priori* bir tasarımıdır. (Kant 1992a: A24). Çünkü nesnelere arınmı bo bir uzam dü ünebilmemize ra men, uzamsız hiçbir nesneyi dü ünememekteyiz. Bu durum bize uzamın zorunlu olan do asını göstermektedir. Demek ki uzam *a priori* olan, yani deneyimden türemeyen ve deneyimin ko ulunu olu turan zorunlu bir tasarımıdır. Böylece Kant uzamın a kınsal bir role sahip oldu unu gösterdi ini dü ünür.

3. Uzam; çıkarımsal ya da denildi i gibi genel olarak eyler arasındaki ili kinin genel kavramı de ildir, fakat saf bir görüdür (Anschauung) (Kant 1992a: A25). Kant burada güçlü bir ekilde Leibniz'in uzam anlayı nı ele tirmektedir. Çünkü Kant'a göre Leibniz, uzamın ancak nesnelere arasındaki ili kide ortaya çıkan bir ey oldu unu dü ünür (Janiak 2009). Yani bu ili kiler ortadan kalktı nda Leibniz uzamın da var olmayaca nı ileri sürer. Uzamın bu ekilde nesnelere arasındaki ili kiye indirgenmesi ve nesnelere tabi kılınması Kant'ın kabul edece i bir ey de ildir. Uzam Kant'a göre tüm bu ili kileri mümkün kılan saf bir görüdür. Dahası uzam nesnelere arasındaki ili kilerin bir toplamı da de ildir. Bu ili kilerden çıkarsanan uzamlarla genel bir uzam kavramına ula mayız. Zaten uzamın kendisi yekpare ve tektir, parçalara sahip de ildir, bu anlamda da bölünemez. Uzam söz konusu oldu unda görüldü ü üzere Kant hem rasyonalist hem de empirist kuramdan uzak durmaya çalı ır. Do ru bir uzam ve zaman kavramına eri ebilmek için en önemli dayanak noktası Kant'a göre *fenomen* ile *kendinde- ey* arasındaki ayırım olmalıdır. Oysa bu ayırım ona göre hiç dikkate alınmamı tır.

Kant'a göre i te bu anlamda modern felsefenin temel sorunu *fenomen* ile *kendinde- ey* arasındaki ayırımı görememesidir. Hem rasyonalist hem empirist gelenek Kant'ın gözünde uzamı her zaman eylerin kendileri ile bir ili kiye sokmu tur. Bu ise hem teorik açmazlara hem de Berkeley ve Hume'da oldu u gibi solipsist bir idealizme yol açmı tır. Oysa uzam Kant'a göre sadece nesnelere görünüşleri ile ilgilidir, *kendinde- ey* olan nesnelere de il (Kant 1992a: A26/B42). Uzam herhangi bir *kendinde- ey* özelli ini temsil etmez. Uzam bu anlamda dı duyumun tüm görünüşlerinin formundan ba ka bir ey de ildir. Uzam, bu haliyle sadece ve sadece özne için olanaklı olan deneyim ile sınırlıdır.

Toparlayacak olursak Kant uzamın; nesnelere görünüşü için *a priori* zorunlu bir form oldu unu ileri sürer. Deneyimden çıkarsanamayan ve dolayısıyla *a posteriori* olmayan uzam tasarımı, tam tersine deneyimin kendisini ve dolayısıyla da bilgiyi mümkün kılan a kınsal bir unsur olmak durumundadır. Dahası uzam *a priori* bir form olarak sadece deneyim ile sınırlıdır. Deneyim ötesinde herhangi bir eye, nesnelere kendilerine uygulanamaz bir formdur. Bu u anlama gelir: Uzamda görülenler *kendinde- ey* de il ancak uzam formu altında "bizim için var olan" nesnelere görünüşleridir. te uzam, bu görünüşlerin özne tarafından görülmesini, deneyimlenmesini sa layan *a priori* ve zorunlu formdur. Bu anlamda Kant uzamın a kınsal rolüne dikkat çeker ve böylece

bilgi için en azından deneyimden türetilmeyen *a priori* bir unsur bulundu unu ileri sürer. Bu ise Kant'ın empirizmden tamamen koptu unu ve bilgide deneyim öncesi bir takım ö elerin varlığı na yöneldi i anlamına gelir.

Peki, Kant'ın idealizm çıkarmasına dü tü ünü iddia edenler Kant'ın uzam hakkında söyledikleri arasında hangi noktayı göz önünde bulundurarak bu saptamayı yapmaktadırlar? Ku kusuz imdiye kadar dile getirilenler idealizm ve septisizm dü ünmesine yol açmak bir yana, tam tersine deneyimlediklerimizi ve bu deneyim sonucunda dile getirdiklerimizi son derece sa lam bir zemin üzerine yerle tirmektedir. Ancak Kant'ın; uzamın mekânı, yani bulundu u yer hakkında ileri sürdükleri göz önünde bulundurulursa kendisinin neden neredeyse Berkeleyvari bir idealizm ile suçlandı ı ortaya konulabilir. Bu mesele aynı zamanda Kant'ın bütün bir felsefesini de ciddi bir ekilde etkilemek durumundadır. Çünkü Kant bütün bir felsefesini neredeyse uzam ve zamana ili kin dü üncelerinden yola çıkarak olu turmu tur.

2. Uzamın Mekânı

Genel olarak Kant'ı idealizm ile itham edenler onun uzamı ve zamanı, yani deneyimin iki asli formunu öznenin duyusallığı na atfetti ini ileri sürerler. Uzam e er öznenin bilincinde yer alan bir form ise o zaman nasıl olur da özne kendisinden ba ımsız olan objektif bir dünyayı bilebilir? Dahası nasıl olur da bu durumda özne kendi zihin-bilinç küresinin dı ına çıkabilir? Çok daha önemlisi e er uzam öznenin saf aklına ait bir form ise bu durumda özne ortadan kalktı nda nesne de, yani deneyim dünyası da ortadan kalkmaz mı ve nesnel bilgi denilen ey bütünüyle imkânsız hale gelmez mi? Bu cevaplar olumlu olarak cevaplanırsa Kant'ın projesi ciddi anlamda tehlikeye girmek durumunda kalır.

unu en ba ta belirtmek gerekir ki, Kant mümkün olan her fırsatta ele tirel felsefesinin bu anlamda bir idealizm olmadı ını vurgular. Kant, felsefesini transendental (a kınsal) idealizm olarak adlandırır ve kendi felsefesini di er tüm idealist teorilerden ayrı bir konuma yerle tirir. Ancak bunun böyle olup olmadı ını de erlendirmek için Kant'ın uzamın mekânı hakkında söylediklerine bakmak gerekir. Daha önce de söylendi i gibi Kant için kendi felsefesindeki dönüm noktası, yani gelenekten kopu gösterdi ini dü ündü ü nokta doçentlik tezidir. Bu eserde Kant uzama ili kin unları söyler:

“Uzam objektif ve real bir ey de ildir. O ne bir töz, ne bir ilinek ne de bir ili kidir; o daha ziyade sübjektif ve ideal bir eydir. Uzam, dı sal olarak duyumsanan her eyi düzenlemek için bir ema olarak yasayla uygunluk içinde aklın kendi do asından ortaya çıkar.” (Kant 1992b: 397).

Buradaki ifadeyle aslında, Kant'ın me hur Kopernik devrimi vuku bulmu tur. Kant ile birlikte uzam ne artık Leibniz'de oldu u gibi nesnel arasındaki ili kiden türeyen bir ey, ne de Newton'da oldu u gibi nesnelardan ba ımsız kendi ba ına olan mutlak ve objektif bir varolu a sahiptir. Kant'ın bu iki yakla ımdan da olabildi ince uzakla tı ını görüyoruz. Leibniz'in nesnel arasındaki ili kilerden do an ve bu ili kilere göre ekillenen ve bu anlamda göreceli olan uzam fikri Kant için kabul edilemezdir, çünkü Kant'a göre bu ili kiler zaten bir uzam tasarımını önceden varsaymak durumunda kalırlar. Dolayısıyla uzam bu ili kilerin sonucunda ortaya çıkan

bir şey de ildir, tam tersine bu ili kiler ancak uzam sayesinde var olabilirler (Janiak 2009). O halde Leibniz Kant'ın gözünde uzamın, deneyimin kendisine olan önceli ini görememi tir.

Di er taraftan Newton, atomcu bir varlık anlayı na sahipti. Ancak bu atomlar bir kap görevi gören ve kendilerinden ba ımsız olan mutlak bir uzam içinde yer alıyorlardı (Hatfield 2006: 63). Kant, Newtoncu anlamda uzamın mutlaklı nı korumakla birlikte, uzamın bütün objektifli ini ortadan kaldırmı tır. Çünkü Kant'a göre uzam artık Newton ve Leibniz'de oldu u gibi nesnenin kendisi ile ili kili de ildir, uzam sadece nesnenin görünü ünü veren öznenin *a priori* ve zorunlu bir dı duyumdur. Dolayısıyla artık uzam Kant'ın yakla ımı ile birlikte bütünüyle subjektif ve ideal bir görü formuna dönü ü r.

Heimsoeth; Kant için bu dönü ümün radikal bir ekilde vuku buldu unu söyler. Kant'la birlikte artık uzam ile zaman öznenin dı nda var olan şeyler olmaktan çıkarlar. Onlar insanın akıl yetisinin biçimleri haline dönü ü rler. Uzam Kant'a göre bilen öznde *a priori* olarak hazır bir ekilde mevcut bulunur (Heimsoeth 2007: 81).

Demek ki Kant uzamı, öznenin aklına ait bir form olarak görmektedir. *Saf Aklın Ele tirisi*'nde birçok pasaj bu tezi güçlendirmektedir. Kitabın "A kınsal Estetik" bölümü bütünüyle duyusalı ın ve görünün formları olan uzam ve zamana ayrılı mı tır, orada da Kant uzam ve zamanın öznenin aklına ait formlar oldu unu sık sık vurgular:

"Genel olarak duyusal görünün saf formu ki, içinde bütün görünün çoklu u belirli ili kilerde sezilir, *a priori* olarak akılda bulunmalıdır [...] Duyuma ait hiçbir olgusal nesne içermese dahi bu saf görü ler duyusalı ın saf formu olarak aklımızda *a priori* olarak mevcuttur" (Kant 1992a: A20-A21).

Bu pasajlardan da görülebilece i üzere Kant, görünün saf bir formu olarak uzamı aklın bir i levi olarak de erlendirir. Hatta hiçbir duyusal veriye sahip olmasak bile uzam formunun *a priori* biçimde aklımızda var olaca ını ileri sürer. Uzam olsa olsa aklımızın bir özelli i olarak nesnelere uzamda görmemizi ve deneyimlememizi olanaklı kılar (Kant 1992a: B37). Kant bütün olanaklı deneyimin sübjektif temelli oldu unda ısrarcıdır, herhangi bir nesnenin algısı için vazgeçilmez olan uzam tasarımının kayna ı öznenin aklıdır. Dahası Kant'a göre, görü ancak öznenin kendisinde, öznenin formel bir karakteri olarak var olabilir (Kant 1992a: B41). Bütün görünü lerin formu akılda *a priori* olarak varolur (Kant 1992a: A26/B42).

Tüm bu alıntılardan da anla ılaca ı üzere Kant uzamın ancak özne ile birlikte var oldu unu iddia eder. Tabi bu anlayı ın çok daha mühim sonuçları vardır. İlk akla gelecek soru uzamın ta ıyıcısı olan özne olmadı nda ya da ortadan kalktı nda uzama ve uzamda yer alan nesnelere ne olaca ıdır. Açık ki uzamın ta ıyıcısı olan özne ortadan kalktı nda uzamın kendisi ve dolayısıyla bütün bir deneyim dünyası ortadan kalkacaktır. Bu anlamda öznesiz bir nesne, ya da Kant'çı ifade ile uzam içinde bir nesneden söz edilemez. Zaten Kant da bunu kabul eder:

Uzamlı varlıklardan ancak bir insanın bakı açısından bahsedilebilir. E er öznel ko ul terk edilirse, uzam tasarımının kendisi hiçbir eyle kar ılık gelmez. (Kant 1992a: B43). E er özneyi ya da sadece duyularımızın sübjektif ko ulunu ortadan kaldırırsak, uzam ve zamandaki bütün nesnelere ili kilerini ve hatta uzam ve zamanın kendisi bile kaybolur. (Kant 1992a: A42).

Tüm bu de erlendirmelerden sonra Kant'ın neden idealizm, hatta Berkeleyvari bir idealizm ile suçlandı mı anlayabiliriz. Çok açık bir ekilde Kant, deneyimlenen dünyanın öznenin formlarıyla (uzam-zaman) biçimlendi ini ve hayat buldu unu iddia eder. Akla ait bu iki görü formunun biçimlendirdi i ey Kant'a göre nesnenin görünü üdür, nesnenin kendisi de il. Dolayısıyla öznenin bildi i ey sadece kendi uzam ve zaman formuna ait nesnenin görünü üdür. *Prolegomena*'da Kant tarafından açıkça ortaya konulan iddiaya göre bu görünü e neden olan ey ise öznenin ve öznenin bilgi formlarından ba ımsız bir ekilde var olan ve bilgi konusu yapılamayan *kendinde-ey*dir. *Kendinde-ey* bir ekilde duyularımızı etkileyerek uzam ve zaman formları altında bir görünü e, görünen bir eye dönü ür (Kant 1995: 38). Kant'ın *Prolegomena*'da *kendinde-eye* yüklemi oldu u bu anlaşıması zor i lev idealizm konusunda Kant'ın birtakım güçlüklerle kar ıla masına neden olacaktır. Bunu özellikle a a ıda, *Prolegomena*'dan yapılan alıntının yorumunda, görmek mümkün olacaktır.

Genel olarak Kant'ın neden idealist bir dü ünür olarak de erlendirildi i son derece açıktır. Kant'ın söyledikleri yorumlanacak olursa sonuç itibariyle söylenebilecek olan ey, uzamın ta ıycısı olan özne ortadan kalktı nda uzam ve uzamda yer alan deneyim dünyası da ortadan kalkaca ıdır ki klasik bir idealistin tavrı da bütünüyle bu yönde geli mektedir. Dolayısıyla dünya bütünüyle öznenin bir algısına indirgenmektedir. Bu tutum Berkeley'in *esse est percipis*ine oldukça benzemektedir. Bu anlamda Kant'a idealist demekten daha do al bir yaklaşı m olamaz gibi görünüyor. Ne var ki bu söylenenler kadar açık olmayan ey, uzam ile ilgili yukarıdaki alıntılarda belirtilenleri söyleyen Kant'ın neden ısrarla idealist olmadığını iddia etmesidir. Hatta Kant isminin Berkeley ile birlikte anılmasına tahammül dahi edemiyor gibi görünmektedir. Bu anlamda Kant'ın hangi idealizmi niçin reddetti ini ortaya koyan pasajları okumak ve de erlendirmek son derece önemlidir.

3. Kant'ın dealizmi

Prolegomena'nın 13. kısmının II. notunda aslında Kant'ın idealizm ile ilgili ne dü ündü ü çok açık bir biçimde ortaya çıkıyor. Dolayısıyla bu biraz uzun pasajı alıntılanmak ve yorumlamak Kant'ı anlamak adına bir gereklilik ihtiva etmektedir.

“Ama bu görünü ler sadece duyusalın tasarımları oldu undan, ‘içinde buldukları uzamla birlikte bütün cisimler, bizdeki tasarımlardan ba ka bir ey sayılmamalıdır ve dü üncelerimizden ba ka hiçbir yerde de yokturlar’ te bu, açıkça bir idealizm de il midir?

dealizm, dü ünen varlıklardan ba ka hiçbir varlık olmadığı; görüde algıladı ımıza inandı ımız di er eylerin, sadece, dü ünen varlıklarda olan ve aslında kendilerinin dı nda bulunan hiçbir nesnede kar ılıkları olmayan tasarımlar oldu u savıdır. Buna kar ılı ben diyorum ki: eyler, bizim dı ımızda bulunan duyu nesnelere olarak bize verilir; ne var ki, onların kendi ba larına ne oldukları konusunda bilgi sahibi de iliz, sadece görünü lerini, yani duyularımızı uyararak bizde etkide bulunan tasarımları biliyoruz. Buna göre ku kusuz itiraf ediyorum ki, bizim dı ımızda cisimler bulunmaktadır, yani kendi ba larına ne olduklarını bakımından tamamıyla bilgimizin dı nda kalmakla birlikte, duyusalın ımızı etkilemelerinin bize sa ladı ı tasarımları aracılı ıyla bildi imiz eyler vardır; biz bunlara cisim adını veririz ki, bu sözcük sadece, bizce

bilinmeyen ama buna rağmen gerçek olan nesnenin görünüşü anlamına gelir” (Kant 1995: 38).

Kant bu pasajda idealizmin merkezinde olan düşünceyi çok net bir şekilde ortaya koymaktadır. Dealizm Kant'ın da yorumlamı olduğu gibi bütün bir varlık alanının öznenin algısından ibaret olduğunu ileri sürer. Oysa Kant hiçbir şekilde böyle bir savı ileri sürmediğini söyler. Fakat bize göre Kant'ın gözden kaçırdığı şey idealizmin ne olduğu değil, bu idealizm düşüncesine götüren nedenlerdir ki bu nedenler makalenin başında da bahsedilmiş olduğu gibi modern felsefenin en büyük çıkmazını oluşturur. Modern dönemin filozofları, önemli istisnalar (Spinoza ve Wolf gibi) haricinde, kendi sistemlerini çoğunlukla öznenin, daha doğrusu öznenin zihin içeriklerinden yola çıkarak kurarlar ki, Kant da benzer şekilde özne temelli bir felsefenin aletme çabasında olmuştur. Bu anlamda hakikat ile özne arasında her zaman bu zihin içerikleri, temsiller, ideler, tasarımlar bulunur. Dolayısıyla gerçeklik ile özne arasında her zaman *dolaylı* (temsiller yüzünden) bir ilişki mevcuttur ki, bu da üphecili ve ciddi anlamda davetiye çıkarır. Bu tasarımlar, gerçekten dünyada öznenin bağımsız olarak var olan maddi cisimlerin hakiki görünüşleri midir? Dahası bu tasarımlara, bu maddi cisimler mi neden olur? İşte bu iki soru, Berkeley idealizmine göre tutarlı kalınarak olumlu bir şekilde cevaplanamaz. Çünkü gösterildiği gibi özne ile gerçeklik arasında pek de kapanması kolay olmayan bir boşluk mevcuttur. Bu anlamda bu boşluğu doldurmaya çalışmanın her teori, üpheciliğin ciddi tehlikesi altındadır. İşte idealizm bu üpheciliğe dümemek için bu boşluğu doldurmak yerine bu boşluğu özne lehinde ortadan kaldırmaya çalışır. Dealizm; nesne ile o nesnenin tasarımı arasında hiçbir şekilde bir ayrımı dilemeyeceğini vurgulayarak var olan tek şeyin tasarımı olduğunu ileri sürer. Böylece görüldüğü üzere idealizm aslında bir zorunluluğun sonucunda ortaya çıkmıştır. Özne ile nesne arasında bir türlü kapanmayan boşluğun ortaya çıkardığı üphecilikten kurtulabilmek için idealizm, nesneyi öznenin algısında eritmiştir. Bu idealizm örneğinin Berkeley'de nasıl hayata geçtiği çok rahat bir biçimde görülebilir. Berkeley, öznenin tasarımı için öznenin bağımsız maddi bir cisim ileri sürmenin neden imkânsız olduğunu çarpıcı örneklerle bize göstermektedir. Ne var ki idealizm üphecilikten kurtulmak isterken aslında objektif bilgidenden vazgeçmek ve kaçınılmaz bir şekilde birinci şahsın bakışıyla yetinmek durumunda kalır.

İşte Kant'a bu konuda getirilebilecek belki de en büyük eleştiri, kendisinin modern geleneği idealizme götüren nedenleri doğrudan bir biçimde saptayamaması olabilir. Çünkü yukarıdaki pasajda söyledikleri göz önünde bulundurulursa Kant'ın tam da modern filozofların düşüncesine tuza düşmüş olduğu görülür. Kant uzamı ve uzamdaki bütün nesnelere öznenin bir tasarımına indirger ve uzam ile zamanın sadece tasarımlara uygulanabileceğini söyler. Dahası uzam içindeki deneyim dünyası, uzam öznenin bir tasarım olarak yer aldığından, bütünüyle öznenin bir algısı olarak ortaya çıkar. İmdi bu durumda akla gelen soru Kant'ın bütün bir uzamı özneye atfetmesine rağmen kendisini idealizmden nasıl kurtardıdır? Kant'ın verdiği cevap *kendinde-eydir*. Yukarıda alıntılanan *Prolegomena*'daki pasajda söylediği gibi uzam ve zaman içinde yer almasa da, dolayısıyla biz onu bilemesek de, uzam ve zaman *içindeki* duyuşsal algıya neden olan öznenin bağımsız (bu yüzden de uzam ve zamandan da bağımsız) bir cisim vardır. Kant'ın eleştirel felsefesinde bu cisim denilen şeyin adı *kendinde-eydir*. Kant burada bilinmeyen ama tasarıma neden olacak bir *kendinde-ey* teorisi ileri sürer. Ve işte *kendinde-eyi* ileri sürerek Kant kendisini solipsizmden kurtardığını ve dünyayı

kanıtladı mı dü ünür. Oysa görülece i gibi, *kendinde- ey* teorisinin Kant felsefesindeki belirsiz yeri ve içerdi i problemler göz önünde bulundurulsa, dı dünyanın bilgisinin bu kadar rahat bir ekilde *kendinde- ey* dü üncesinden hareketle temellendirilemeyece i de görülebilir.

Çok daha önemlisi Kant aslında burada farkında olarak ya da olmayarak, modern felsefenin bir türlü kurtulamadı ı *dolaylılık* sorunuyla kar ı kar ıya kalır. Tasarımlarımız için örne in Locke tarafından öne sürülen maddi neden, Berkeley'in de gösterdi i gibi ciddi bir üphecili e ve oradan da idealizme yol açıyorsa, Kant'ın *kendinde- ey* teorisi çok daha açık bir ekilde üphecilik ve idealizm saldırısıyla kar ı kar ıya kalır. Kaldı ki her ne kadar felsefi açıdan idealizm tehlikesini barındırsa da Locke gibi empiristler en azından, tasarımlarımızın dı dünyadaki maddi cisimleri temsil etti ini varsayıyorlardı. Oysa Kant'ın, tasarımlar ve görünü ler için bir neden olarak öne sürdü ü *kendinde- ey*, bütünüyle bilinmez bir eye göndermede bulunur. Böylece bu durum ve *kendinde- ey* teorisi Kant için çok daha vahim sonuçlar do urur gibi görünmektedir. *Kendinde- ey*in nasıl olup da algılara kaynaklık te kil etti i pek açık de ildir. Aslında bu durumda Kant'ın yapar göründü ü yegâne ey sanki, özne ile gerçeklik arasında kapanmaz olan uçurumu daha da derinle tirmektedir.

Kant felsefesinde öznenin zihin küresi dı nda yer alan yegâne eyin *kendinde- ey* oldu u açıktır. Fakat *kendinde- ey* dü üncesinin bir varsayım olarak Kant'ı nasıl olup da idealizmden kurtardı ı pek açık de ildir. dealizm, sübjektif ve evrensel olmayan bilgi vermekle itham edilir. Kant'ın da bu anlamda verebildi i sadece tasarımlar arasında kayna ı öznedeki olan sübjektif hakikatlerdir. Bu tasarımların asli kayna ı olan *kendinde- eye* yönelik bilgi Kant tarafından imkânız olarak sunuldu undan, öznedeki ba ımsız ve bu anlamda objektif olan yegâne ey olan *kendinde- ey* bir muamma olarak kalır.

Kant, öznedeki ba ımsız bir cisim olarak *kendinde- ey*in varlı mını kabul etti ini söyler. Ancak bunu kabul etmesi felsefi açıdan açıkça pek bir ey ifade etmez gibi görünmektedir. Çünkü kendisi empiristlerin kaçınılmaz bir ekilde dü tü ü tuza a dü mü tür. Tasarım ile tasarımı meydana getiren cisim arasındaki ili ki her daim belirsizlikler içerdi inden bu yakla ım daha en ba ından sallantılı hale gelir. Tasarımdan yola çıktı nızda varmak durumunda oldu unuz yer Schopenhauer'ın çok güzel ifade etmi oldu u gibi gene tasarımıdır (Schopenhauer 1969: I, 100). Bu zinciri kırmaya çalı mak ve tasarımıdan tasarımı kayna ına gitmek birçok örnekte görüldü ü üzere önce üphecilik, daha sonra da bu üphecili in üstesinden gelmek için idealizm ile sonuçlanır.

Fenomen ile *kendinde- ey* ayırımı görememeleri Kant'a göre kendisinden önceki filozofların en büyük hatasıdır. Onun gözünde uzam, kendisine kadar daima nesnenin kendisiyle ili ki içine sokulmu tur. Oysa uzam, kayna mını öznenin aklında bulan ve sadece nesnenin görünü ü ile ili kili olan *a priori* bir görü formudur. Hata demek ki Kant'a göre uzamı *kendinde- eyle* ili kilendirmek olmu tur. Sonuç olarak Kant böylece uzamın hakikatin kendisini veren form olarak de erlendirildi ini ve temel çıkmazın bu noktada yattı mını dü ünür. Filozoflar ona göre bu varsayımla uzamı ya kendi ba ına mutlak varolu u olan bir töz, ya da eyler arasındaki bir ili ki olarak ele almı lardır. Kant her iki görü ü de a kınal realizm olarak sınıflandırarak, iki görü ün de eninde sonunda teorik çıkmazlarından dolayı Berkeleyvari bir idealizm ile

sonuçlandı mı söyler. Sonuç olarak hem realizm hem de idealizm fenomenlerle *kendinde- eyleri* birbirine karı tırdı ı ve uzamı *kendinde- eylerle* ili kili olarak ele aldı ı için ba arısızlı a mahkûm olmu tur (Kant 1992a: A36-A41)

imdi Kant'ın bu iddiasını de erlendirecek olursak, do rudan ve açık bir biçimde fenomen ve *kendinde- ey* ayrımını yapan ki inin kendisi oldu u do rudur, fakat sadece kendisinin buna benzer bir ayrım yaptı ını söylemek oldukça güçtür. deal olan ile real olan arasındaki ayrım Descartes'ten beri farklı ekillerde de olsa yapıla gelmektedir. Bu anlamda filozofların asıl derdi zaten Kant'ın ele aldı ı ekliyle fenomenler dünyası ile *kendinde- ey* dünyasını uygun bir ekilde birbirine ba lamak, dahası bu fenomenal dünyanın zeminini olu turan kendi ba ına olan real dünyaya ili kin bilgiyi tahsis etmektir. Ne var ki, yukarıda bahsedilen sebeplerden dolayı bu ili ki hiçbir zaman istenilen ekilde kurulamamı tır. te modern felsefenin bu temel çıkmazına uygun bir ekilde Kant, adeta tekrardan ideal ile real olan arasındaki ayrımı, bo lu u onaylayacak bir teori geli tirmi tir. Mesele o halde Kant'ın söyledi i gibi fenomen ile *kendinde- ey* arasındaki ayrımın görülememesi de il (çünkü bu ayrım her modern filozof için u veya bu ekilde mevcuttur), mesele fenomenen *kendinde- eye* do ru, üphedili e ya da idealizme götürmeyen, uygun bir geçi in bir türlü bulunamamasıdır.

Fakat Kant ısrarla kendi felsefesinin idealizme götürmedi ini iddia eder. Hatta “dealizmin Çürütülmesi” adlı bölümde tez olarak u ifadeyi ileri sürer: “Kendi varolu uma ili kin saf, ama empirik olarak belirlenmi bilinç, benim dı ımda uzamda var olan nesnelere varlı ını kanıtlar” (Kant 1992a: B275).

Kant'ın bu ifadesi gerçekten oldukça ilginçtir, “benim dı ımda uzamda” derken Kant burada neyi kastetmektedir? Uzamı öznenin aklında yer alan bir form olarak ortaya koyan Kant imdi de “benim dı ımda uzamda” demektedir. Ku kusuz algılayan özne algıladı ı zaman “dı arıda” uzamda nesnelere görecekler, ancak Kant'ın A kınsal Estetik'te söylediklerini göz önünde bulundurursak bu uzamın ancak öznenin *a priori* bir tasarımıdan ibaret oldu unu ve sadece nesnenin görünü ünü verece ini söyleyebiliriz. “Dı arıda uzamda” ifadesi hiçbir ekilde öznenin ba ımsız bir uzamı imleyemez, aksi halde Kant'ın A kınsal Estetik'te söyledi i her eyi çöpe atmak gerekir. “Dı arısı” ancak öznenin aklında bulunan bir dı duyum formu olan uzamla olanaklıdır. O halde burada yine bir idealizm ile kar ı kar ıya kalıyoruz.

Kant, “dealizmin Çürütülmesi”nde zamansal olarak kendi varlı ımızın bilincine varmak için uzama ve uzamdaki nesnelere ihtiyaç duydu umuzu ileri sürer ve böylece idealizmi çürüttü ünü dü ünür. Kant bu iddiada haklı olabilir, yani benlik kendi zamansal farkındalı ını tecrübe edebilmek için uzamda (dı duyumda) nesnelere algısına ihtiyaç duyar. Dolayısıyla kendi içsel farkındalı ımız Kant için uzamdaki nesnelere varlı ını zorunlu kılar. Ancak bunun uzamı zorunlu kılması, bu uzamı öznenin ba ımsız, mutlak ve objektif bir ey haline dönü türmez. Uzam olsa olsa ideal ve kayna ını öznenin aklında bulan bir tasarımıdır. Fakat uzam denilen ey öznenin bir tasarımı ise, burada artık “dı arıda” demenin aslında bir anlamı da kalmaz, elbette dı arıda ama yine de öznenin bir algısı olarak.

Her eyden öte Kant, idealizmi deneyim dünyasını bir fantezi ve yanılsama dünyasına çevirmekle suçlar. Descartes'in problematik idealizmi ile Berkeley'in dogmatik idealizmi buna en iyi iki örnektir ona göre (Kant 1992a: B274).

Aslında bu tutum genel olarak idealizm karıtı bütün dü ünürlerde bulunur. dealizm deneyim dünyasını bir aldatmacaya çevirmekle suçlanır. Ancak idealizm özünde bununla ilgili de ildir, idealizm olgusal dünyayı oldu u gibi korur; sadece bu dünyanın öznenin algısıyla, deneyimiyle ko ullandı nı ileri sürer. Bu anlamda sadece bu deneyim dünyasına neden olarak ileri sürülen kendi ba ina var olan “maddi neden” dı arıda bırakılır.

Kant, *Saf Aklın Ele tirisi*'inde yer alan dördüncü Paralojizm'de, yukarıda bahsedilen “bizim dı ımızda” ifadesinin ikircikli bir anlamı oldu unu ileri sürer (Kant 1992a: A372).

Dı arıda kelimesi ilk olarak dı duyuma gönderimde bulunur ki, burada uzamda yer alan nesnelere kastedilir. Ancak Kant'ın de i iyle bu nesnelere uzamda ve zamanda sadece görünü olarak var olabilirler. Uzamda tasarlanan bu nesnelere dı nesne, zamanda tasarımılanan bu nesnelere iç nesne denir. Ancak uzam ile zaman ancak özneye ait oldu undan bu nesnelere de ancak özne için var olabilirler. (Kant 1992a: A373).

Dolayısıyla “bizim dı ımızda” bu anlamda hakiki bir dı arısı de ildir, burada dı sallık ancak öznedeki bir dı duyum olarak var olur. Özne elbette nesnelere görünü lerini kendi dı nda algılar, ancak sadece kayna ı kendi aklında olan uzam formu vasıtasıyla. Bu nedenle “dı arısı” ifadesi bu anlamıyla öznenin zihin küresinin dı na çıkamaz gibi görünüyor.

“Bizim dı ımızda” ifadesinin bir ba ka anlamı daha vardır Kant'a göre. O da öznenin kendisinden ve de tüm algılarından ba ımsız olan, dahası bu algılara sebebiyet veren bir *kendinde- eyin*, ya da Kant'ın di er bir ifadesi ile söyleyecek olursak *a kınsal nesnenin* varlı ı.

imdi bizce asıl ara tırılması gereken ey bu a kınsal nesnenin durumudur. Çünkü Kant'ı idealizmden kurtarabilecek yegâne olgu a kınsal nesnenin mevcudiyetidir. Uzamı ve dolayısıyla da uzamdaki görünü leri, tasarımları öznenin algısına atfeden Kant, bu görünü lerin nedeni olarak bilgisine sahip olamadı ımız *kendinde- eyi* ileri sürer.

Kant aslında uzam içindeki nesnelere gerçek olduklarını kanıtladı nı ileri sürdü ü için kendisini idealizmden kurtardı nı dü ünür. Oysa idealizm zaten ne uzam ne de onun içindeki nesnelere üphe duymaz. Sadece bunları öznenin algısına atfeder. Kant'ın kendisi de zaten bundan ba ka bir ey ileri sürmez:

“Ben uzam ve zaman içindeki nesnelere bahsetti imde, onların hayal ürünü oldu unu söylemiyorum. Fakat ben nesne ile nesnenin görünü ü arasında bir ayırım yapıyorum. Nesnenin görünü ü bir hayal ürünü de il. O önümüzde bir deneyim nesnesi olarak duruyor” (Kant 1992a: B69).

Bu nokta itibarıyla Kant ile idealizm büyük oranda örtü mektedir. dealizmin asıl iddiası öznenin bu algısına, deneyimine öznenin ba ımsız bir eyin neden oldu u dü ünüsidir ki i te artık bu noktada Kant ile idealizm birbirinden ayrılır. dealizm, öznenin ba ımsız bir varolu u bulunan herhangi bir eyin öznenin algısına neden oldu unu söylemenin hiçbir anlama sahip olmadığını ileri sürer. Üstelik böyle bir çıkarımın üphecilikle sonuçlanacağını savunur ve sadece algılarla yetinmemiz gerekti ini iddia eder.

Kant'ın kendisini idealizmden kurtarması için, uzamdaki görünüler neden olan a kınasal nesneyi sadece bir şekilde formüle etmesi olması gerekir. Çünkü modern felsefe geleneğinde görüldüğü üzere tasarım ile o tasarıma neden olan şeyi birbirine bağlamak neredeyse hayati bir mesele haline dönüşmüştür. Birkaç istisna haricinde çoğu filozofta görülebileceği gibi bu bağlayıcı unsur tanrı fikri olmuştur. Bunu özellikle Berkeley'de görmek mümkündür. Berkeley varoluşu algıya indirger ama biz algılamasak dahi, nesnelere tanrı tarafından sürekli algılandıkları için bizden bağımsız, yani bizim algımızdan bağımsız ama tanrının algısı olarak da var olduklarını ileri sürer. Ancak felsefenin, girdi çıkımdan tanrı fikriyle kurtulmaya çalışması pek de tatmin edici sonuçlar doğurmamıştır. Özellikle Hume, modern felsefenin bu açmazını iyi bir şekilde göstererek, zihinsel tasarımın ötesine geçmenin imkânsızlığını vurgulamıştır. Idealizm adeta bu felsefeye yazılmı kaçınılmaz bir kader gibi musallat olmuştur. Aynı kaderden Kant'ın kendisi de muzdariptir. Berkeley'de tanrının rolünü, Kant'ta a kınasal nesne (*kendinde-ey*) almıştır. Nasıl ki Berkeley'de nesnelere varlığı için tanrı garantör bir konuma sahip oluyorsa, Kant için de görünüler kendi varlıklarını aslında a kınasal nesneye borçludurlar. Berkeley'in çok da sağlam durmayan tanrı fikri ortadan kaldırıldıysa saf bir idealizm ile karşı karşıya kalınır ki, Kant bu idealizmi *kendinde-ey* fikrini öne sürerek yenmeye çalışır. Bu anlamda denilebilir ki, Berkeley'in idealizmi *kendinde-eyleri* kabul etmemesinden kaynaklanmaktadır (Turbayne 1955: 237). *Kendinde-ey* düüncesi haricinde Berkeley'in idealizmi ile Kant'ın idealizmi oldukça birbirine yakındır. Kuşkusuz Kantçı uzam; deneyimlenemeyen, zorunlu ve *a priori* bir doğaya sahiptir, oysa Berkeleyçi uzam daha çok deneyimden çıkarılan bir kavramdır. Fakat bu farklılıklar, her iki düüner de uzamı öznenin algısına, tasarımına indirgediğinde ortadan kalkar, çünkü ister zorunlu olsun isterse olmasın uzam bir kere özneye bağlı kılındığında bütün bir deneyim dünyası da özneye kaçınılmazcasına tabi kılınır.

Kant'ın *kendinde-eylerin* varlığını kabul ediyorum diyerek idealizmden uzaklaşma çabasında kendi felsefesi içinde çok da tutarlı bir konuma sahiptir. Her şeyden önce özne tarafından bilinmeyen, hiçbir kategori altında ve uzam-zaman içinde yer almayan bu *kendinde-eyin* hangi koşullar altında nesnelere görünülerine etki ettiği pek açık değildir. Üstelik böyle bir *kendinde-eyin* neden varsayılmak zorunda olduğu da çok belli değildir. Görünülerle yetinmek dururken böyle bir çaba içine giren Kant'ın belki de amacı bu görünülerin bir şekilde kendi başına var olan hakiki şeylerle ilişkisinde bulunduğunu göstermektir. Dolayısıyla burada Platon'un *idealarına* benzer bir fikir buluyoruz. Platon da deneyim dünyasını temellendirmek için idealar öretisini ortaya sürmüştü. Buna benzer şekilde Kant da deneyim dünyasını hem bir yandan öznenin *a priori* formlarıyla hem de deneyime kaynaklık teşkil eden *kendinde-ey* düüncesiyle temellendirme çabası içine girer. Bu anlamda Kant'ın niyeti anlaşılabilir, çünkü sadece öznenin formlarıyla yetinirse Kant sübjektif temelli bir bilgi teorisi geliştirecektir, oysa Kant bilginin sübjektif olduğunu söylese bile, bu bilginin kendi başına varolan nesnelere (*kendinde-eylerin*) görünülerini verdiği ortaya koyarak objektifliğini de önünü açacaktır. Kant'ın aslında bütün bir felsefesi, *kendinde-ey* fikrine sıkı sıkıya bağlıdır. Bilinmeyen bu *kendinde-eyin* varlığı hem Kant için objektif bilginin temelini sağlayacaktır hem de Kant'ı Berkeleyvari bir idealizmden de kurtaracaktır. Ne var ki Kant'ın a kınasal idealizmi buna pek imkân vermez gibi görünmemektedir.

Kant'ın en büyük çıkmazlarından birisi, bu deneyim dünyası ile ili kili olan bilginin bütün formel yanını özneye atfetmesidir. Her ne kadar felsefi bakımdan bu durum adeta devrimsel olarak görülse de Kant bu yaklaşı m sonrasında artık *kendinde-ey* ile deneyim dünyasını birbirine bağ layacak tüm malzemeleri kaybetmiş durumdadır. Bu durumu iyi gören düşünürlerden birisi Kant'ın çağ da ş ı olan Alman filozof Gottlob Ernst Schulze'dir. Kant'ın ele trel felsefesine yönelik yazılmış harika bir eser olan *Aenesidemus*'da Schulze, Kant'ın bilginin bütün kategorilerini özneye atfetti ini ileri sürer. Bunlardan en önemlisi de nedensellik kategorisidir. Bilen özne sahip oldu u nedensellik kategorisi ile uzam ve zamandaki görünüş leri bir neden-sonuç ili kisi içinde kavrar. Dahası bu temel kategori deneyim denilen edimin olana ş ını meydana getirir. Bu kategori adeta deneyimin bir kalıp içerisine girmesini sağlar. Bu kategorinin tek uygulanım alanı fenomenal dünyadır, zaten denildi i gibi fenomenal dünyanın kö ullarından biri olarak bu kategori sadece bu alan ile sınırlıdır. Deneyim alanı dı nda bu kategorinin hiçbir me ru kullanımı olamaz (Wicks 2007).

Oysa Kant kendi çizmi oldu u çerçevenin dı na çıkarak, *kendinde-eyin* algılarımızın gerçek nedeni oldu unu söyler. *Kendinde-ey* duyularımızı etkiler ve özne sahip oldu u kategoriler vasıtasıyla bu *kendinde-eylerin* bir görünüş ü elde eder. Fakat nedensellik Kant'ın da kabul etmiş oldu u gibi e er sadece tasarımlar arasında bir ilke ise, nasıl olurda fenomenlerin ötesine hatta *kendinde-ey* uygulanabilir? Buradaki çıkmaz çok açıktır. Nedensellik e er sadece fenomenler arası bir ilke ise, her tür bilgi kategorisinden ba ş ık olan *kendinde-eyin* fenomene neden oldu u söylenemez (Wicks 2007). Bunu söylemek nedensellik ilkesinin kendisini ihlal etmek demektir. Tüm bunlara rağmen Kant'ın tepkisinin filozofların imdiye kadar, nedenselli i e ylerin kendilerine atfetmelerine yönelik olması bu anlamda oldukça ironiktir.

Buradaki açmaz tüm gücüyle kendisini göstermektedir. E er *kendinde-ey* Kant tarafından fenomenin nedeni olarak ortaya konulamıyorsa, bu ikisi arasındaki ili ki nasıl açıklanacaktır? Bu anlamda Kantçı *kendinde-eyin* bütünüyle tutarsız bir kavram olarak ortaya çıktı ş ını söyleyen Schulze, Kant'ın böylece objektif bilgiye ili kin her türlü bilgi olana ş ını imkânsız kıldı ş ını ileri sürer. Dahası Kant'ın sık sık, *kendinde-eylerden* bahsetti ini görmekteyiz. Oysa çokluk kategorisi de sadece özneye ait oldu undan bu kategori de ancak yine fenomenal dünyaya ait olabilir. Birçok *kendinde-eyden* bahsetmenin o halde herhangi bir anlamı yoktur. Durum böyle oldu undan *kendinde-ey* kavramı büsbütün mistik ve anlaşı lmaz bir e y olarak kar ımıza çıkar (Wicks 2007). Dolayısıyla kendisinin ne oldu unu bilmedi imiz bu e yin algılarımıza kaynaklık te kil etmesini açıklayacak bir veriye de sahip olamıyoruz.

Tüm bunlar Kant'ın *kendinde-ey* kavramına bel bağ layarak idealizmden kurtulmaya çalış tı ş ı göz önünde bulundurulursa çok daha önemli hale gelir. Bu kadar problemlili bir kavramın Kant'ı idealizmden kurtardı ş ını söylemek oldukça güçtür. Kant fenomenal dünyayı olabilecek en iyi e kilde tahsis etmiş tir, ne var ki bunun sonucunda her ne kadar kabul etmese de idealist bir teori olu turmak durumunda kalmış tir. Bu anlamda Kant bizce idealizmin, yani öznesiz bir nesnenin var olamayaca ş ını örnekleyen en iyi teorilerinden birisini meydana getirmiş tir. Ça da larının kendisine yönelttikleri idealist suçlaması da o halde daha anlaş ılır bir hal almış tir. Kant'ın en büyük ba arısı en azından fenomenal dünyadaki tutarlılı ş ı göstermesi olmu tur, çünkü Kant'tan önce özellikle de Hume eliyle fenomenal dünyaya ili kin bilgi bile alı kanlık gibi psikolojik

bir ilkeyle açıklanır olmu tur. Ancak Kant, fenomenal dünyanın tutarlı bir açıklamasını yapabilmek için öznenin *a priori* formlarına yönelmi ve fenomenal dünyayı bu *a priori* kategorilerle temellendirmi tir. Fakat görüldü ü üzere bunun da bir bedeli olmu tur. Bu teori sonucunda Kant idealizmle, dolayısıyla birinci ahsın bakı açısıyla sonuçlanabilecek bir bilgi teorisi ortaya koymak durumunda kalmı tur. Fenomenal dünyayı kendisinden ba ka bir eyle uygun bir biçimde temellendiremeyen Kant'ın bu anlamda objektif, hakiki bilgiye ula ma çabası önemli ölçüde darbe almı tur.

Kaynakça

- BURNHAM, D. and YOUNG, H. (2007) *Kant's Critique of Pure Reason*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- HATFIELD, G. (2006) "Kant on The Perception of Space (and time)" *The Cambridge Companion to Kant and Modern Philosophy*, ed. Paul Guyer, Cambridge: Cambridge University Press.
- HEIMSOETH, H. (2007) *Kant'ın Felsefesi*, çev. Takiyettin Mengü o lu, Ankara: Do u Batı Yayınları.
- JANIAK, A. (2009) "Kant's View On Space and Time", *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <http://plato.stanford.edu/entries/kant-spacetime/>
- KANT, I. (1992a) *Critique of Pure Reason*, trans. by Norman Kemp Smith, London: MacMillan Press.
- KANT, I. (1992b) "On The Form and Principles of The Sensible and The Intelligible World (Inaugural Dissertation)", *Theoretical Philosophy 1755-1770*, trans. and edited by David Walford and Ralf Meerbote, Cambridge: Cambridge University Press.
- KANT, I. (1995) *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafizik Prolegomena*, çev. onna Kuçuradi-Yusuf Örnek, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- SCHOPENHAUER, A. (1969) *The World as Will and Representation*, Volume I-II, trans. by E.F.J. Payne, New York: Dover Publication.
- SCHOPENHAUER, A. (2000) *Parerga and Paralipomena*, Volume I-II, trans. by E.F.J. Payne, Oxford: Clarendon Press.
- TURBAYNE, C. M. (1955) "Kant's Refutation of Dogmatic Idealism", *The Philosophical Quarterly*, Vol. 5, No. 20, pp. 225-244. Blackwell Publishing.
- WICKS, R. (2007) "Arthur Schopenhauer", *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <http://plato.stanford.edu/entries/schopenhauer/#3>